

**Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju**

**Drugi okrugli stol Odsjeka za filozofiju, 7. svibnja 2016.
[Dvorana A101, 8.45-19h]**

Inačice materijalizma

Radna domena ovog skupa korespondira s problemima vezanim uz samu srž filozofskih istraživanja, odnosno metodologije filozofije. Materijalizam je u različitim oblicima prožimao filozofski diskurs od antičkih vremena do danas, bivajući mjestimice potisnut od konkurentskih diskursa, posebice idealizma, samo da bi opet izronio u drugim odsječcima historijskog vremena, gdjekad pod novim imenom. Iako se često drži da je materijalizam naprosto glavni sastojak marksističke filozofije i političke teorije, važno je primijetiti da se rasprave o materijalizmu veoma često nalaze onkraj okvira historijskog materijalizma, počevši od rasprava o teoriji materije do kontroverza o odnosu uma i tijela. Stoga opseg relevantnih tema koje se mogu naći pod naslovom „inačice materijalizma“ prelaze granice marksističke filozofije i otvaraju mogućnost prezentacije radova koji tematiziraju materijalizam ne samo u historijskom, već i u ontološkom, antropološkom i formalnom aspektu. Nadalje, bogata tradicija materijalističke analize povijesti i kulture predstavlja još jedno područje koje treba uzeti u obzir ako se želi razumjeti raznolikost materijalizma i snaga njegovih praktičkih implikacija.

**University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy**

Varieties of Materialism

The working domain of this workshop corresponds to the domains of ontology and epistemology, as well as to the set of problems related to the nature of philosophical inquiry, i.e. methodology of philosophy. Materialism in various guises has permeated discourse of philosophy since the ancient times; it has been suppressed by its adversaries, most notably by idealism, only to resurface once again in a different form, and sometimes with a different name. Although materialism is usually thought of as a key ingredient of Marxian philosophy and political theory, it is important to notice that the discussion on materialism surpasses the framework given by historical materialism in many distinct areas of research, from theories of matter to the body vs mind controversy. Thus, the scope of relevant themes under the title “varieties of materialism” goes beyond the borders of Marxian philosophy and invites papers that examine materialism not only in historical, but also in ontological, anthropological and formal sense. Furthermore, the rich tradition of materialist analysis of history and culture developed in the 20th century represents yet another domain that remains important for understanding the diversity of materialism and its practical implications.

Raspored izlaganja

8.45 Uvodna riječ

Osvrt na ideju Okruglog stola Odsjeka za filozofiju i prvi zbornik radova

I. Kulturalni materijalizam

09.00-09.30 Hrvoje Tutek, Forma, nacija i humanistika u svjetskom sistemu - prema materijalističkoj teoriji kulturne proizvodnje na europskoj periferiji

09.30-10.00 David Šporer, Materijalizam, kulturna povijest i škola *Annales*

10.00-10.30 Luka Bogdanić, Duh tijela i bauk revolucije: Tragom antropoloških pitanja Pasolinija i Parinetta

[pauza]

II. materijalistički programi u filozofiji

11.00-11.30 Nadežda Čaćinović, Neizbježni materijalizam estetike

11.30-12.00 Goran Kardaš, Naturalizam, empirizam i hedonizam arhajskog indijskog materijalizma

12.00-12.30 Luka Perušić, Funkcija materijalizma u integrativnoj bioetici

12.30-13.00 Hrvoje Jurić, Materijalizam i idealizam u biologiji i filozofiji: kritika dualizma u filozofijskoj biologiji Hansa Jonasa

[pauza 13-15h]

III. materijalistički modeli filozofije

15.00-15.30 Raul Raunić, Inačice materijalizma i novovjekovna filozofija politike

15.30-16.00 Borislav Mikulić, Materijalnost idejâ: Feuerbach i Hegelov 'argument iz jezika'

16.00-16.30 Primož Krašovec, Materijalnost ideologije kod kasnog Foucaulta i Marxa

16.30-17.00 Karlo Jurak, Problem nužnosti i kontingencije u materijalističkom shvaćanju povijesti

17.00-17.30 Mislav Žitko, Može li materijalizam spasiti 'strogi program'?

[pauza]

18.00 Završna diskusija

Organizacijski odbor Okruglog stola:

dr. sc. Borislav Mikulić, red. prof. (Katedra za teoriju spoznaje)

Mislav Žitko, asistent (Katedra za teoriju spoznaje)

dr. sc. Raul Raunić, doc. (Katedra za filozofiju politike)

dr. sc. Ankica Čakardić, doc. (Katedra za socijalnu filozofiju)

dr. sc. Luka Bogdanić, doc. (Katedra za filozofsku antropologiju)

Sažeci izlaganja:

Hrvoje Tutek

Forma, nacija i humanistika u svjetskom sistemu - prema materijalističkoj teoriji kulturne proizvodnje na europskoj periferiji

U nekim zemljama centra, prvenstveno u Sjedinjenim Američkim Državama, procesi transformacije akademskog polja pod utjecajem "akademskog kapitalizma" mogu se dovesti u vezu sa recentnim zazorom prema modelu politizirane humanistike koji se unazad nekoliko desetljeća pod utjecajem poststrukturalističke teorije uspostavio kao dominantan. U analitičkim se repertoarima tamošnje humanistike pod egidom "povratka samoj kulturi" ili "vraćanja književnom tekstu", i u uvjerenju da je razvoj autonomne tehnike humanističke ekspertize najbolji jamac njenog znanstvenog i šire društvenog legitimiteta, pojavljuju neoformalistički i neohumanistički pristupi. Istovremeno s tim, kod nas na postsocijalističkoj europskoj periferiji akademskom se polju događaju ekvivalentne strukturne promjene, no funkcija humanistike u ovdašnjim povijesnim uvjetima kao i njeni specifični protokoli i tradicije adaptiraju se novonastaloj situaciji na sebi svojstvene načine. Tako se ovdje u humanistici koncepcije kulturne proizvodnje i uloge kulture u društvenom životu i dalje primarno vezuju uz potrebu za uspostavom nacije kao osnovne historiografske koordinate i analitičke jedinice. U izlaganju će se pokušati uspostaviti veza između ovako postavljenih i naoko nepovezanih tendencija u centru i na periferiji te propitati povijesna uvjetovanost kategorija proizašlih iz njihovih neoformalističkih i nacionalno-identitetskih pristupa. Kroz kritiku takvih kategorija i njihovih ideoloških pretpostavki, ponudit će se skica materijalističke teorije kulturne proizvodnje u uvjetima kapitalističke univerzalnosti na periferiji.

David Šporer

Materijalizam, kulturna povijest i škola *Annales*

Dvije su tipične crte ili tendencije francuske historiografske škole *Annales* zbog kojih se ona svojedobno shvaćala kao sasvim nova paradigma u proučavanju povijesti. Jedna se tiče stavljanja naglaska na socijalne i ekonomske dimenzije povijesti, dok se druga tiče problematike mentaliteta u vrlo širokom smislu. Radi se zapravo o dvije vrste materijalizma koje su dominirale u pojedinim razdobljima ekspanzije ove vrste povijesnog pristupa tijekom XX. stoljeća. Iako se tokom 1950-ih i 1960-ih godina činilo da socioekonomska povijest predstavlja dominantnu crtu škole, izlaganje će se pozabaviti tradicijom ove druge dimenzije – „historijskog senzibiliteta“, „mentalnih alata“, „mentaliteta“ ili „imaginarija“ – koja nikada nije bila sasvim marginalizirana, a od 1970-ih doživljava svojevrsnu obnovu. U okvirima tzv. kulturne povijesti koja se uspostavlja (ili obnavlja) pod presudnim utjecajem *Annales*, problematika mentaliteta predstavlja predvidivu i očekivanu sponu utjecaja, a osobitu ulogu u tome ima postavka o materijalnosti duhovnih procesa, odnosno o njihovim praktičnim i društvenim posljedicama.

Luka Bogdanić

Duh tijela i bauk revolucije: Tragom antropoloških promišljanja Parinetta i Pasolinija

Namjera je izložiti u osnovnim crtama interpretaciju koju daje Luciano Parinetto antropoloških postavki Marxove filozofije. Radi se o interpretaciji u kojoj su pojmovi osjetilnost, tjelesnost i materija fundativni za izgradnju jedne marksističke filozofske antropologije „drugačijih“, gdje su performativnost tijela i dijalektička metodologija ključ za razumijevanje “drugih” i “drugačijih”. Takva filozofska antropologija je istovremeno instrument kritike kapitalizma kao i dispozitiv koji usmjeruje na radikalnu društvenu emancipaciju. Parinetto, dajući jedno osebujno čitanje materijalizma, u kojem je akcent na kvaliteti, otvara prostor za ono što su neki nazvali “alternativni materijalizam”. Istovremeno, želi se pokazati sličnost takvog pristupa s antropološkim analizama u promišljanima Pier P. Pasolinija. Njegova antropologija bazirana na semiotici tijela, tjelesnosti i materijalnosti u društvenom kontekstu pretvara se u radikalnu kritiku destrukcije prostora slobode koju vrši potrošačko društvo.

Nadežda Čaćinović

Neizbježan materijalizam estetike

Tvrđnja iz naslova mnogima će se učiniti samo po sebi razumljivom, nikako ne nečim što bi trebalo posebno dokazivati. Kako sama riječ nameće, estetika implicira osjetilnu percepciju... No time postaje i jedno od posebno istaknutih poprišta konstruiranja binarne opozicije idealizma i materijalizma. U posljednjem desetljeću a i nešto duže ta se problematika među «kontinentalnim» estetičarima (institucionalno legitimiranim u akademskom pogonu) često raspravlja vezano sintagmu «podjela osjetilnoga» Jacquesa Rancierea pa će i ovo izlaganje tako započeti.

Goran Kardaš

“Naturalizam, empirizam i hedonizam arhajskog indijskog materijalizma”

U izlaganju ću pokušati izložiti temeljne ontološke i epistemološke pozicije arhajskog indijskog materijalizma koji je za sobom ostavio tek fragmentarne tragove razbacane po mnogim indijskim tekstovima njemu suprotstavljenih filozofskih tradicija. Pokušat ću argumentirati da se filozofijska pozicija arhajskog indijskoga materijalizma može okarakterizirati kao naturalistički determinizam (ontologija), radikalni empirizam (teorija spoznaje) i hedonizam (etika), čime se on radikalno suprotstavlja svim drugim indijskim filozofijskim pravcima. Također, skrenut ću pozornost na mogućnost utjecaja toga pravca mišljenja na mnoge “klasične” sustave indijske filozofije koji možda nisu vidljivi *prima facie*.

Luka Perušić

Funkcija materijalizma u integrativnoj bioetici

Izlaganje će najprije smjestiti integrativnu bioetiku u temeljni odnos s fundamentalnim materijalizmom. Nakon toga, pokazat će na koji se način materijalizam pojavljuje kao krucijalni faktor u etabliranju *američkog* koncepta bioetike preko onkologa Vana Rensselaera Pottera, ali, što je znatno intrigantnije, također i u etabliranju *europskog* koncepta bio-etike preko teologa Fritza Jahra, čija uporišta leže u Kantovoj etici. Potom, izrečeno će obrazložiti u kontekstu odnosa integrativne bioetike i materijalizma. Pri razmatranju njihovog odnošenja, dakle, na metodsko-konceptualnoj platformi, u središte moram smjestiti fenomen *života*. Temeljem artikulacije osnovnih karakteristika fenomena života, poput evolucijskog procesa ili samostvaranja smisla, ispitat će na koji način materijalizam (su-)utemeljuje orijentacijsko ispitivanje u okviru sva tri sloja kozmosa te interiorno-eksteriorne relacije u su-postavljenosti onog koji pita i onog što biva ispitivano. Uočit će se da materijalizam igra značajnu ulogu u primjerenim (integrativno)bioetičkim analizama, međutim, pokazat će se i da on, ma kako empirijsko-filozofski utemeljen, svejedno ne nosi i konačnu ulogu u smisaonom tvorenju. Utoliko će se preko integrativne bioetike uputiti bilo na granice materijalizma kao eksplanatornog ili fizikalnog fenomena, bilo na granice ne-materijalističkih principa kao eksplanatornih ili fizikalnih fenomena, dakle raslojit će se konačna funkcija i mjesto u području integrativne bioetike, e da bi se otvorio horizont prikladnog razumijevanja njihovih praktičkih sveza.

Hrvoje Jurić

Materijalizam i idealizam u biologiji i filozofiji: kritika dualizma u filozofijskoj biologiji Hansa Jonasa

„Filozofijska biologija“ židovsko-njemačko-američkog filozofa Hansa Jonasa, izložena u njegovu djelu *The Phenomenon of Life* (1966.), predstavlja zanimljiv i važan prilog raspravi o modernim prirodnim i duhovnim znanostima te njihovu međudnošenju. To je djelo, kao i cijeli svoj opus, sam Jonas opisao kao „revolt protiv dualizma“. Njegova kritika dualizma, kako antičkog tako i novovjekovnog, uključuje i kritiku materijalizma i idealizma kao „produkata raspada dualizma“. U ovom izlaganju tematizirat će polazišta, sadržaj i implikacije Jonasove kritike, koja se oslanja podjednako na biologiju, filozofiju i teologiju, a pritom će istaknuti njegov pogled na materijalizam, oprimjeren prvenstveno osvrtom na ključne aspekte kartezijanizma i darvinizma.

Raul Raunić

Inačice materijalizma i novovjekovna filozofija politike

U svom izlaganju nastojao bih se usredotočiti na tri povezane teme. Prvo, razlučiti različita značenja pojma materijalizam shodno njegovim različitim uporabama u pojedinim predmetnim poljima filozofskog diskursa. Riječ je o razlikama između: a) moralističkog i teološkog diskursa; b) metafizičkog diskursa koji se ponajprije tiče opće naravi svijeta te odnosa između uma i tijela;

c) socijalno ontološkog diskursa koji pojam materijalizma dovodi do razine metodičkih pretpostavki za novovjekovnu filozofiju politike. U okviru druge teme razmotrio bih karakteristične inačice pojma materijalizma u socijalno ontološkom diskursu. Riječ je o: a) Hobbesovu mehaničkom materijalizmu; b) Spinozinu naturalističkom materijalizmu i c) Marxovu historijskom materijalizmu. Sve tri inačice materijalizma susreću se u pojmu moći. Naposljetku, u okviru treće teme analizirao bih prednosti i poteškoće Marxova historijskog materijalizma za oblikovanje suvremene filozofije politike.

Borislav Mikulić

'Materijalnost idejâ: Feuerbach i Hegelov 'argument iz jezika'

Okosnicu rada predstavlja prikaz i interpretacija Hegelovog stava, izrečenog u kratkoj, usputno umetnutoj opasci iz uvodnog poglavlja *Fenomenologije duha* pod naslovom "Osjetilna izvjesnost", kako se jezik i mišljenje, onako kako ih reprezentira osjetilna izvjesnost, ne podudaraju, kako "uopće nije moguće da bismo ikada mogli izreći neki osjetilni bitak koji pomišljamo", odnosno da je "jezik ono istinitije od mišljenja". Taj poznati Hegelov stav, koji se i u modernoj literaturi iz analitičke filozofije jezika i teorije neodredivosti predmeta susreće kao "argument iz jezika", tvori upravo kao argument o jeziku kontroverznu osnovicu Feuerbachove kritike Hegelove filozofije uopće, koja je postala eksplicitnom ili implicitnom osnovom svih budućih kritika Hegela kroz 19. i 20. stoljeće, kako historijsko-materijalističkih tako egzistencijalističkih. Feuerbach je, naime, u svojim kritičkim spisima o Hegelu ("Kritika Hegelove filozofije" iz 1839. i "Temeljna načela filozofije budućnosti" iz 1843.) iz nepodudarnosti jezika i mišljenja izveo radikalniju konzekvenciju koja inkongruenciju između jezika i mišljenja prenosi na nepodudarnost mišljenja i opažanja i uništava samo ustrojstvo "osjetilne izvjesnosti", uslijed čega sâmo mišljenje nikad nije i ne može biti "stvarnosno". Uvažavajući novija istraživanja o porijeklu i dovezima Feuerbachove kritike Hegela (npr. M. Westphal, M. Frank), u radu ću ukazati na sistematski i historijski kontekst Hegelove jezično-teorijske analize općeg koji čini osnovu njegova spekulativnog "materijalizma bez materije" (Feuerbach).

Primož Krašovec

Materijalnost ideologije kod Marxa i Foucaulta

Iako u Kapitalu Marx rijetko koristi riječ ideologija, u nekim dijelovima trećeg toma Kapitala, uz kritiku tzv. vulgarne ekonomije, dolazi blizu teoriji nečega što bismo mogli zvati ekonomski diskurs kapitalizma kao vid mistificiranog razumijevanja kapitalističke ekonomije. Međutim, mistifikacija nije proizvod manipulacije vladajućih i ne sprečava, niti onemogućuje sudjelovanje u kapitalističkim ekonomskim odnosima, nego ih suprotno tek omogućava. U toj perspektivi ideologija nije sekundarni, derivativni diskurs koji bi retroaktivno legitimirao ili zakrivao primarnije, materijalnije ekonomske odnose, nego njihov neodvojiv sastavni dio.

U tome je Marx blizu Foucaultovom shvaćanju odnosa između proizvodnje znanja i vlasti. Iako Foucault eksplicitno odbija marksističku teoriju ideologije, u jednom predavanju (koje ću koristiti kao primjer) uz istraživanje odnosa između

suverene i disciplinske vlasti koristi riječ ideologija bez uzmaka na način koji je blizu gore opisanom Marxovom.

U izlaganju ću pokušati pokazati, da je Foucaultov skepticizam spram tradicionalne marksističke teorije ideologije (kao idealnog derivata materijalne baze) opravdan, ali ostavlja neriješeno pitanje "realnih iluzija", tj. čak i ako izbjegnemo tumačiti ideologiju kao retroaktivnu idejnu manipulaciju, još uvijek nam ostaje problem realno postojećih iluzija (poput viđenja vrijednosti radne snage kao vrijednosti rada ili vlasti kao osobne svojine). U tom pogledu može biti teorijski produktivno (ponovno) čitati Marxa i Foucaulta zajedno.

Karlo Jurak

Problem nužnosti i kontingencije u materijalističkom shvaćanju povijesti

U ovom radu nastoji se problematizirati odnos između nužnosti, kontingencije i materijalističkog shvaćanja povijesti. U središtu rasprave nalazi se marksistička teorija preko koje se uspostavlja problematika odnosa između materijalizma i (anti)determinizma u povijesnom procesu. To dovodi u pitanje pozicioniranje marksističke teorije spram nužnosti i kontingencije. Historijski determinizam u marksizmu nameće se kao posebno problematično mjesto što kulminira u teoriji odraza i vulgarnom materijalizmu. Imajući to u vidu, u radu se preispituje evolucionistička paradigma karakteristična za vrijeme kada Marx i Engels pišu kao i odgovori na nju poput neokantovske struje. Ključni problemi tiču se veze između materijalističkog i determinističkog shvaćanja povijesti, uloge svjesnog faktora u povijesnom procesu i mogućnosti predviđanja daljnega povijesnoga toka. Stoga Plehanovljevo i Lenjinovo tumačenje materijalizma i filozofskih utjecaja na marksizam dolazi u prvi plan kao i njihova kasnija revizija u vidu Collettijeve teorije. U tom smislu preispituje se utjecaj spinozizma, francuskog prosvjetiteljskog materijalizma i njemačke klasične filozofije. Prevlast kontingencije u materijalističkom shvaćanju povijesti korespondira s jačanjem postmarksističkih teorija i djelomičnog otklona od klasičnog klasnog pristupa. Vrhunac povezanosti između materijalizma i kontingencije predstavlja spekulativni realizam. S obzirom na to, potrebno je pokazati u kojoj je vezi paradigma postmarksizma, suvremene kritičke teorije i politička praksa prema toj mutaciji u materijalističkoj filozofiji. Tu se otvaraju izazovi za objašnjenje materijalističkih teorija zašto one dobivaju determinističku ili anti-determinističku osobinu. Konačno, na bazi filozofskih izvorišta historijskog i dijalektičkog materijalizma i razumijevanja mutacija u materijalističkoj filozofiji cilj je iznaći tumačenje materijalističkog shvaćanja povijesti koje zaobilazi rigidno postavljenu dihotomiju između nužnosti i kontingencije, ali i ostavlja djelomično otvorenim temeljni problem u materijalističkoj filozofiji.

Mislav Žitko

Može li materijalizam spasiti „Strogi program“ ?

U okviru post-kuhnovskih rasprava o statusu znanstvenog diskursa „Strogi program“ (razvijen i zastupan od strane Davida Bloora i drugih članova, odnosno suputnika Edinburške škole) postavljen je u strogoj opreci spram tradicionalne filozofije i sociologije znanosti. Nasuprot usredotočenosti na individualnog spoznavatelja i internu povijest znanosti, odnosno njezine kumulativne učinke,

„Strogi program“ nudi analizu institucija i konkretnih historijskih aktera. Štoviše, kod nekih autora predmet rasprave je sama materijalnost procesa proizvodnje znanja, kako pokazuje sada već čuvena studija „Levijatan i zračna pumpa“. Sve navedeno, dakako, samo po sebi ne bi bila novost, budući da se slični pokušaji mogu naći primjerice u marksističkoj filozofiji i historiografiji znanosti. Novitet u ovom kontekstu predstavlja sam pokušaj da se napad na tradicionalnu poziciju unutar filozofije znanosti utemelji na koherentnim polaznim točkama relativizma i materijalizma. Ovaj je rad usredotočen na materijalističku komponentu „Strogog programa“ u onoj mjeri u kojoj je dosadašnja pažnja bila posvećena kritici relativizma. U recentnim radovima vodećih filozofa znanosti (primjerice, Paul Boghossian: *Fear of knowledge* iz 2006. ili Susan Haack: *Defending science within reason* iz 2007.) odbacivanje „Strogog programa“ je povezano s kritikom relativističkog tumačenja znanja i znanosti. Uzimajući navedene kritike u obzir, ovaj rad pokušava ispitati može li materijalizam kao druga sastavnica spasiti „Strogi program“ ili barem ponuditi zdravu jezgru na kojoj se može graditi teorija o znanosti, onkraj slijepih ulica relativizma.